

МУЗЫКА ТАРИЙХЫ: ӘЙЙЕМГИ ДӘҮИРДЕН ХӘЗИРГИ КҮНГЕ ШЕКЕМ

Г.Алламбергенова

Ўзбекистан Мәмлекетлик көркем өнер хәм мәденият институты

Нөкис филиалы “Халық дөретиўшилиги” факультети,

“Фольклор хәм этнография” кафедрасы

Қарақалпақстан халық бақсысы, “Мехнат шухрати” ордени ийеси профессор.

С.Жолдасбаева

“Бақсышылық хәм дәстаншылық” бөлими 1-курс студенти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15716007>

Резюме. Музыка әййемги дәуирден хәзирги күнге шекем узақ раўажланыў жолын басып өтти. Әййемги дүняда музыка диний мәресимлерде хәм сарай турмысында қолланилган. Орта әсирлерде ширкеў музыкасы үстемлик еткен болса, Ояныў дәуиринде музыка әдеўир дүнялық хәм нәзиклескен. Барокко, классицизм, романтизм дәуирлери музыка формалары хәм усылларының раўажланыўына өз үлесин қосты. XX хәм XXI әсирлерде музыка және де хәр қыйлы хәм эксперименталлық болды.

Таяныш сөзлер: Музыка тарийхы, әййемги дәуирлер, хәзирги заман, эволюция, жанрлар, композиторлар, саз әсбаплары, мәденият, жәмийет, тәсир, тенденциялар, усыллар, музыка формалары, дәуирлер.

ИСТОРИЯ МУЗЫКИ: С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Резюме. Музыка прошла долгий путь развития с древних времен до наших дней. В древнем мире музыка использовалась в религиозных обрядах и дворцовой жизни. Если в Средние века господствовала церковная музыка, то в эпоху Возрождения музыка стала более светской и изысканной. Эпохи барокко, классицизма и романтизма внесли свой вклад в развитие музыкальных форм и стилей. В XX и XXI веках музыка стала ещё более разнообразной и экспериментальной.

Ключевые слова: история музыки, древние времена, современность, эволюция, жанры, композиторы, музыкальные инструменты, культура, общество, влияние, тенденции, методы, музыкальные формы, периоды.

HISTORY OF MUSIC: FROM THE EARLIEST TIMES TO THE PRESENT DAY

Summary. Music has gone through a long path of development from ancient times to the present day. In the ancient world, music was used in religious ceremonies and palace life. If church music dominated in the Middle Ages, music became more secular and refined during the Renaissance. The Baroque, Classicism, and Romantic eras contributed to the development of musical forms and styles. In the 20th and 21st centuries, music has become even more diverse and experimental.

Keywords: music history, ancient times, modernity, evolution, genres, composers, musical instruments, culture, society, influence, trends, methods, musical forms, periods.

Музыка - адамларда сезим оятыў, оларды бирлестириў, түрли дәуир хәм халықлар мәдениятын сәўлелендириўге укыплы универсал тил есапланады. Музыка тарийхы мың жылларды өз ишине алады хәм жүдә көп түрли усыл, форма хәм музыкалық әсбапларды

өз ишине алады. Бул мақалада биз музыка раўажланыуының ең әйемги дәуірлерден басланып, хәзирги дәуирге шекемги тийкарғы басқышларын көрип шығамыз.

1. Әйемги дүнья музыкасы. Музыканың негизи әйемги заманларға барып тақалады. Сүйектен исленген флейта, барабан сыяқлы дәслепки музыка әсбаплары археологиялық қазылмалардан табылып, он мин жыллар алдыңғы дәуирге тийисли.

- **Әйемги Мысыр:** музыка диний мәресимлер хәм сарай турмысында әхмийетли роль ойнаған. Арфа, флейта, систралардан пайдаланылған.

- **Әйемги Греция:** музыка поэзия хәм драма менен тығыз байланысқан. Греклер музыка ладлары системасын ислеп шыққан хәм музыка теориясына үлес қосқан. Лира, кифара, авлослардан пайдаланылған.

- **Әйемги Рим:** Рим музыкасы көбинесе грек музыкасына тийкарланған, бирақ этруск мәденияты элементлери қосылған. Музыка әскерий мәресимлер хәм гладиаторлар урысында қолланылған.

2. Орта әсирлер музыкасы (V-XV әсирлер). Орта әсирлерде Европада музыка тийкарынан христиан ширкеуі менен байланысly еди.

- **Григорий хоралы:** бир дауысly литургиялық музыка болып, ол папа Григорий I хұрметине аталған.

- **Көп дауысlyлықтың раўажланыуы (полифония):** IX әсирде көп дауысlyлықтың дәслепки үлгилери органумлар пайда бола баслады. XII әсирге келип полифония қурамалырақ хәм раўажланған, мотетлер сыяқлы жаңа формалар пайда болады.

- **Трубадурлар хәм труверлер:** XI-XIII әсирлерде Европада мухаббат, рыцарлық ислери хәм сарай турмысы ҳаққында қосықлар дөретип атқаратуғын саяхатшы шайыр-музыкантлар пайда болды.

3. Ояныу дәуири музыкасы (XI-XVI әсирлер). Ояныу дәуири көркем өнер хәм илимнің раўажланыуы менен байланысly болып, бул музыка тарауында да өз көринисин тапты.

- **Гуманизм хәм антик дәуирге қызығушылық:** Ояныу дәуири композиторлары антик дәуир мәденияты идеяларынан илхамланып, гармония хәм анықлыққа умтылды.

- **Полифония раўажланыуы:** Полифония Джованни Пьерлуиджи да Палестрина, Жоскен Дебре сыяқлы композиторлар дөретиушилигинде өзинің ең жоқары шыңына шықты.

- **Жаңа жанрлардың пайда болуы:** Мадригал, мотет, месса хәм канцона ояныу дәуиринде кең тарқалған жанрларға айланды. Инструментал музыка раўажланыуы: Лютня, виола, клавесин сыяқлы жаңа саз әсбаплары пайда болды.

4. Барокко музыкасы (XVII-XVIII әсирдің биринши ярымы). Барокко дәуири көтеріңкилик, салтанатлылық хәм жеделлик пенен ажыралып турады. Опера жанрының пайда болуы: Опера өзінде музыка, драма хәм сахна хәрекетин бирлестирип, барокко дәуиринде ен кең тарқалған жанрлардан бирине айланды.

- **Инструментал музыка раўажланыуы:** Концерт, соната, сюита сыяқлы жаңа формалар пайда болды.

• **Ири композиторлар:** Иоганн Себастьян Бах, Георг Фридрих Гендель, Антонио Вивальди.

5. Классицизм дәуири музыкасы (XVIII ғасырдың екінші жарымы - XIX ғасыр басы). Классицизм дәуири анықлық, симметрия және тең салмақтылықпен ерекшеленеді.

• **Вена классикалық мектебі:** Йозеф Гайдн, Вольфганг Амадей Моцарт, Людвиг ван Бетховен классикалық музыка көрінісін белгілеп берген үш ұлы композитор.

• **Симфония, соната және концерт рауажданыуы:** Бул формалар классицизм дәуірінде жетілген.

• **Әпінділік және анықтық:** Классикалық музыка нама және үйлестіктің әпінділігі, дүзділігінің анықтығымен ажырап тұрады.

6. Романтизм дәуири музыкасы (XIX ғасыр). Романтизм дәуири сезімділік, индивидуальдылық, халық мәдениетіне қызығушылықпен ерекшеленеді.

• **Индивидуализм және сезімдерді көрсету:** Романтизм композиторлары өз сезім және кешірімдерін музыкада көрсетуге ұмтылған.

• **Программалық музыканың рауажданыуы:** Тарихты айтып беріші немесе картинаны суреттеуші программалық музыка романтизм дәуірінде кең таралған.

• **Ең ірі композиторлар:** Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Шопен, Ф. Лист, Р. Вагнер, П. Чайковский.

7. XX және XXI ғасыр музыкасы. XX және XXI ғасыр музыкасы әр қылы ұсыл және бағдарлармен ажырап тұрады.

• **Модернизм:** Арнольд Шёнберг, Игорь Стравинский, Бела Барток.

• **Авангард:** Карлхайнц Штокхаузен, Пьер Булез.

• **Минимализм:** Стив Райх, Филип Гласс.

• **Джаз:** Луи Армстронг, Дюк Эллингтон, Чарли Паркер.

• **Рок-н-ролл және поп-музыка:** Элвис Пресли, The Beatles, Майкл Джексон.

• **Электрон музыка:** Kraftwerk, Daft Punk.

Музыка техникасының рауажданыуы да музыка тарихына үлкен әсер көрсетті. XVIII ғасырда фортепиано сыяқты жаңа саз аспаптарының ойлап табылуы композиторларға құрамалы және әсерінен шығармалар жазуы мүмкіндігін берді. XX ғасырда электрон аспаптар және компьютерлердің пайда болуы дауысты жазуы және қайта іс-ірудің жаңа мүмкіндіктерін ашып берді, электрон музыка, хип-хоп сыяқты жаңа жанр және ұсылдар пайда болды.

Музыкалық сын музыка көркем өнерін түсіну және бағалау формасы сипатында ұзақ өткізіліп барып тақалатуына бай және құрамалы тарихқа ие. Оның келіп шығуы да әйемгі Грекиядағы Пифагор, Аристотель сыяқты философ және теоретиктер музыканың табиғаты, оның инсанға әсері, оның жәмийет турмысындағы орны хақында пікір жүргізген. Бірақ заманауи түсініктегі системалы музыкалық сын әдейі кейіннен, ағартушылық дәуірінде қалыптасып келеді. Әйтсе XVIII ғасырда музыка дәуірінің рауажданыуы және халық концерттері санының артуымен музыка шығармаларын профессионал бағалау зерттеуі пайда болды.

Иоганн Маттезон, Иоганн Адольф Шайбе сыяқлы дәслепки музыка сыншылары музыка формасы, гармониясы хәм намасының рационал анализине тийкарланған объектив бахалау критерияларын жаратыуға умтылды. Олар өзлериниң пикирлерин көрсетиу үшін нота үлгилеринен пайдаланған, композиторлық усыллар шығарманың улыўма тәсирине қандай тәсир көрсеткен. Билимлендириу хәм музыка сыншылығы бир-бирине тәсир көрсететуғын өз-ара байланыслы еки түсиник болып есапланады. Тәлим музыка шығармаларын терең анализ етиу үшін зәрүр болған дүньяға көз-қарасты хәм пикирлеуді қәлиплестиреди. Өз нәўбетинде, музыкалық сын-музыкалық билимлендириуді раўажландырыудың әҳмийетли куралы есапланып, музыкалық дәстүрлерди түсиниу хәм талғамды қәлиплестириуге жәрдем береді. Беккем билим тийкарына тийкарланған музыка сыншылығы жаңалықларды анықлау, композиторлық усылларды талқылау хәм атқарыу шеберлигин бахалау имканиятына ийе. Ол тыңлаушыға автор идеясына тереңирек кириу, шығарманың жаратылыу шараятын хәм оның музыка тарийхында тутқан орнын түсиниу имканиятын береді. Билимли сыншы музыка теориясы хәм көркем өнер тарийхы тараўында билимге ийе болыу менен бирге, өз пикирин дәлиллер хәм анализлер арқалы тийкарлап айтиу қәбилетине де ийе болады. Өз нәўбетинде, музыкалық сын билимлендириу мәкемелери үшін бахалы дерек болып есапланады. Ол оқытыушыларға жаңа музыкалық шығармалар ағымында бағдар алыуға, үйрениу үшін ең әҳмийетли хәм қызықлыларын таңлап алыуға жәрдем береді. Сын мақалалар хәм шолыулардан оқыу материаллары сыпатында пайдаланыу мүмкин, олар пикир-таласларға себеп болады хәм студентлердиң талқылау қәбилетин раўажландырады. Буннан тысқары, музыка сынлары жәмийетлик пикирди қәлиплестириуде, музыка мәдениатын үгит-нәсиятлауда үлкен әҳмийетке ийе. Ол кең жәмийетшиликти музыка тараўындағы жаңа атамалар хәм бағдарлар менен таныстырады, талантлы атқарыушы хәм композиторларды қоллап-қуўатлайды, халықтың улыўма музыкалық саўаттылығын арттырыуға хызмет етеди. Билимлендириу хәм музыка сыншылығы - бул бир-бирин толықтыратуғын еки элемент болып, музыка көркем өнериниң раўажланыуына хәм мәдений орталықтың қәлиплесиўине хызмет етеди. Билимли сыншы музыка шығармаларын бахалаушы ғана емес, ал музыка дәретиуши, атқарыушы хәм тыңлаушы ортасындағы жол баслаушы, музыка хәм оның ҳәр түрлигин түсиниу хәм музыкаларды тыңлапсүйиуге жәрдем береді. Музыканың раўажланыуында билимлендириу хәм музыка сыншылығы да әҳмийетли орын тутады. Музыка мектеплери хәм консерваториялар жаңа атқарыушы хәм композиторларды таярлайды, музыка сыншылары болса тыңлаушыларға жана шығармаларды түсиниу хәм бахалауға жәрдем береді. XX әсирде К.Орф музыкалық педагогикасы, Сузуки системасы сыяқлы музыка билимлендириуинин жана формалары пайда болып, олар балалардың музыка қәбилетин ерте жастан раўажландырыуға қаратылған еди.

Заманағөй музыка индустриясы қурамалы система болып, оған жазыу компаниялары, концерт агентликлери, радиостанциялар хәм интернет платформалары киреди. Бул индустрия қандай музыканың кең жәмийетшиликти үшін белгили хәм қолайлы болыуына үлкен тәсир көрсетеди.

XXI эсирде интернет ҳам социаллық тармақлар музыканы үгіт-нәсиятлау ҳам музыкантлар менен тыңлаушылар арасындағы байланыстың әҳмийетли куралына айланды.

Сондай-ақ, музыка тарийхы ҳәрбир дәўирдин мәдений, социаллық ҳам технологиялық тенденцияларын сәўлелендириўши үзликсиз раўажланыў ҳам өзгериў процесинен ибарат. Музыка раўажланыўда даўам етпекте ҳам бизди жаңа формалар ҳам сеслер менен таңландырмақта, турмысымыздың әҳмийетли бөлеги болып қалмақта.

Музыка тарийхындағы ең әҳмийетли тәреплерден бири түрли мәдениятлардың өз-ара тәсири. Ҳәр қыйлы халықлардың музыкалық дәстүрлери бир-бирин байытып, өзине тән синтезлер ҳам жаңа бағдарлар жаратады. Африка музыкасының Америкада жаз ҳам блюздин қәлиплесиўине тәсири ямаса Европа классикалық музыкасына шығыс мотивлериниң тәсири буған мысал бола алады.

Музыка тарийхы да атқарыўшылық көркем өнериниң раўажланыўы менен байланысly. Сазенделердин шеберлиги, олардың шығып сөйлеў ўақтында өзгеше орталық жаратыўы, сезимлерди жеткерий қәбилети бәркулла тыңлаушыларды таң қалдырған. Паганини, Лист, Карузо сыяқлы уллы атқарыўшылардың атлары музыка тарийхына мәңгиликке кирди.

Келешекте музыка тараўында және де әжайып ойлап табыўлар, жаңалықлар болыўы мүмкин. Жасалма интеллект ҳам виртуал реаллықтың раўажланыўы музыкалық дәретиўшилиқ ҳам қабыл етиўдин жаңа түрлерин жаратыўға алып келиўи мүмкин.

Бәлким, арнаўлы билим ҳам көнликпелерге ийе болмастан, өзимиз музыка дәретиўимиз ямаса пүткиллей жаңа сезимлерди бастан кеширип, виртуал музыка әлемлерине кирип кетиўимиз мүмкин. Соның менен бирге музыка тек ғана кеўил ашар емес, ал сезим, пикир ҳам идеяларды билдириўдеги қүдиретли курал екенлигин умытпаўымыз керек. Музыка адамларды бирлестириўге, қаҳарманлық ислерге руўхландырыўға, қыйыншылықларды жеңиўге жәрдем бериўи мүмкин. Ол инсаният мәдениятының ажыралмас бөлеги болып, турмысымызда әҳмийетли роль ойнай береді. Жуўмақлап айтқанда, музыка тарийхы инсаният мәдениятының мың жыллық раўажланыўын өз ишине алған қызықлы саяхат болып табылады. Әйемги дәстүр қосықларынан баслап заманагөй электрон композицияларға шекем музыка турмысымыздың әҳмийетли бөлеги болып келген ҳам сондай болып қалады.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Grout, D. J., & Palisca, C. V. (2001). *A History of Western Music* (6th ed.). W. W. Norton & Company.
2. Stolba, K. M. (1990). *The Development of Western Music: A History*. McGraw-Hill.
3. Ulrich, H., & Pisk, P. A. (1963). *A History of Music and Musical Style*. Harcourt Brace Jovanovich.
4. Morgan, R. P. (1991). *Twentieth-Century Music: A History of Musical Style in Modern Europe and America*. W. W. Norton & Company.
5. Ross, A. (2007). *The Rest Is Noise: Listening to the Twentieth Century*. Farrar, Straus and Giroux.